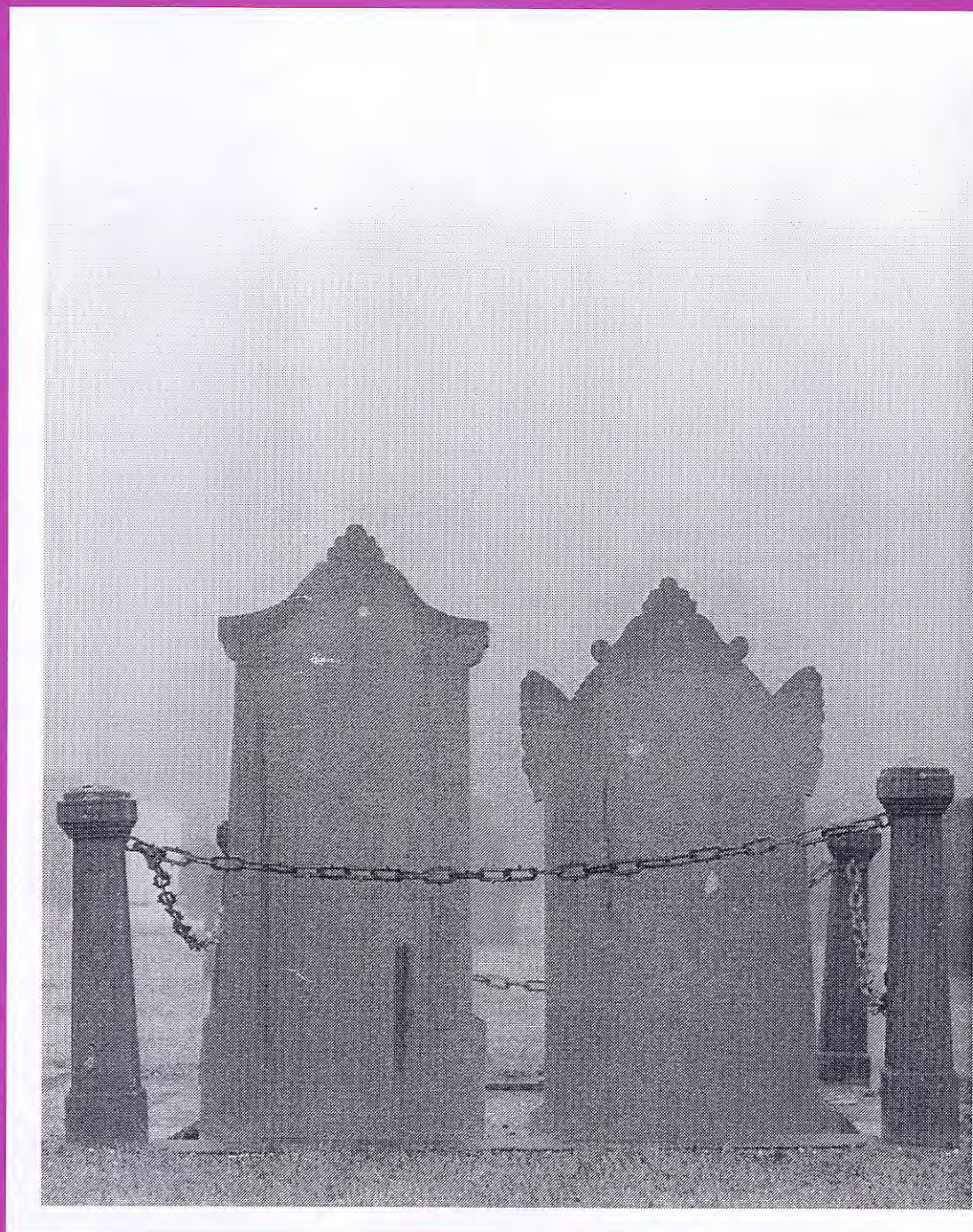

vereniging tot herstel van zorg rond dood en rustplaats

december 2000

de Terebinth

INGEZONDEN

Het artikel over plaatselijk initiatief in Amsterdam-Zuidoost en de mening van Henk de Feijter kan ik helaas niet onderschrijven. Integreren! Hoe vaak lezen en horen we dat niet in de media. We leven in een multiculturele samenleving, maar waarom mag ik dan niet naast iemand worden begraven, die dertig jaar mijn buurman is geweest?

In Nederland zijn in de eerste helft van de negentiende eeuw overal eigen, rooms-katholieke begraafplaatsen ingericht, zogenaamd, om in gewijde grond begraven te worden. Was men met een eigen katholiek gedeelte op de algemene begraafplaats niet tevreden? Ongetwijfeld zal dat een rol gespeeld hebben. Veel belangrijker was een goede bron van inkomsten voor de kerk.

Wat zien we in het jaar 2000? De meeste rooms-katholieke begraafplaatsen inclusief de lasten zijn in handen van de gemeenten gekomen. De lusten zijn inmiddels geconsumeerd en vaak zijn de historische graven door een intensief ruimingsbeleid verdwenen. Er zijn natuurlijk uitzonderingen zoals de rooms-katholieke begraafplaats Sint Petrus Banden in Den Haag. Maar wat is er over van de historische rooms-katholieke begraafplaats in Rotterdam?

Voor Amsterdam-Zuidoost noemt Henk de Feijter verschillende geloofsgroepen op. Maar kunnen die wel op een begraafplaats liggen met al hun eigen gewoontes? Of moet iedere geloofsgroep een eigen begraafplaatsje hebben. Antilliaanse en Surinaamse bevolkingsgroepen kunnen trouwens uitstekend in hun eigen kerken de uitvaartdienst houden. Dat gebeurt overigens ook steeds meer bij het autochtone rooms-katholieke en protestantse en volksdeel.

Bij de moslims, die uit warme landen komen, is het begraven binnen 24 uur na het overlijden een traditie, maar in de Koran wordt daarover met geen woord gerept. Dat de meest overleden Turken en Marokkanen terug gaan naar hun geboorteland is niet een beperking van de geloofsbeleving maar overeenkomstig de wens om in hun eigen grond begraven te worden. Wat de kosten betreft, weet ik uit eigen ervaring dat de meeste Turken verzekerd zijn. Ook weet ik dat er nauwelijks gebruik gemaakt

wordt van de voorzieningen die gemeentes voor deze bevolkingsgroep hebben aangelegd. En voor het verkrijgen van eeuwige grafrust in Nederland kan men desgewenst op iedere begraafplaats zelf, via een notaris, of via Grafzorg Nederland b.v. het grafrecht verlengen.

Als Henk de Feijter vertelt, dat Hindoes ook begraving als vorm van lijkbezorging accepteren, dan is dit voor mij volkomen nieuw. Hindoes kunnen trouwens uitstekend terecht in onze crematoria. Het is alleen niet als met andere drukke uitvaarten belangrijk om van tevoren goede afspraken te maken.

Henk de Feijter betreft ook de joodse begraafplaats te Ouderkerk aan de Amstel in zijn beschouwing. Hij gaat toch wel erg ver om zeer rijke Portugese joden te vergelijken met bijvoorbeeld arme asielzoekers uit een Afrikaans land. De begraafplaatsen van Duitse en Poolse joden hebben afgezien van het genealogische aspect met hun grijze stenen toch een heel saai uiterlijk.

Ik pleit er voor om op algemene begraafplaatsen delen in te richten voor iedere cultuur. Het beheer geschiedt door de gemeente of, als capaciteit of kennis ontbreken, dit onder toezicht uit te besteden aan een stichting of een particulier. In Haarlem, Arnhem en Zutphen zijn voorbeelden te vinden van algemene begraafplaatsen met delen voor joden en katholieken. We wonen en leven naast elkaar. Daarom moet we ook op een begraafplaats naast elkaar kunnen rusten.

Wim Vlaanderen

Naschrift Henk de Feijter:

Op de brief van Wim zijn velerlei reacties mogelijk. Laat ik het houden bij wat ik wilde overbrengen. Het ging om het stadsdeel en niet om wie met wie begraven wil worden.

In mijn bijdrage ging het om twee argumenten die voor Zuidoost reden kunnen zijn om specifieke funeraire voorzieningen aan te leggen. Zuidoost is een stadsdeel dat veel meer inwoners heeft dan Almelo en dat niet een eigen begraafplaats heeft. Welke nederzetting van die omvang heeft dat niet? En is een eigen begraafplaats niet een essentieel onderdeel van het eigene van een plaats? Als dat zo is, en dat is wat mij be-

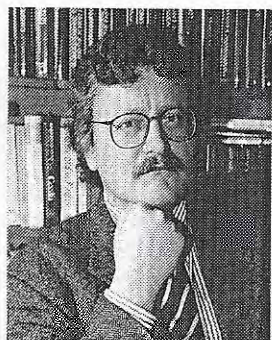
treft de discussie, wat zou dan het specifieke kunnen zijn van zo'n voorziening in de Bijlmer?

Het specifieke zit vooral in de bevolkingssamenstelling, want daar staat de wijk om bekend: allerlei culturen die op een of andere manier door en met elkaar leven, of dat nou politiek correct is om dat zo te noemen of niet. Waarom en daar geef ik Wim gelijk in, zouden ze dan ook niet bij elkaar begraven of gecremeerd kunnen worden.

Het blijkt dat eigenlijk alleen moslims specifieke eisen stellen aan de begraafplaats op zich. De rest verschilt met name wat betreft de rouwplechtigheden: de tijdsduur en de soms massale toeloop. Daarvoor zijn rouwcentra in te richten die aan die uiteenlopende vragen kunnen voldoen. Zoals Wim aangeeft willen mensen soms niet bij willekeurige anderen begraven worden, maar alleen bij hun buurman. Tot nu toe kan ook dat niet in Zuidoost. Maar als het zou kunnen, zou de vraag zijn hoe zo'n begraafplaats er uit zou kunnen zien, een begraafplaats waarbij het uitgangspunt nu eens niet de traditionele Nederlandse en christelijke cultuur zou hoeven zijn. Ik vind dat een spannende vraag, waarop het antwoord helemaal niet duidelijk is.

Overigens konden de rijke joden in mijn artikel inderdaad voor zichzelf zorgen. Honderden jaren later wordt het behoud van hun begraafplaats door vooraanstaande niet-joodse leden van de samenleving ondersteund. Bij de arme Afrikanen zie ik dat tot nu toe nog niet gebeuren.

VAN DE VOORZITTER

Daar had je het weer, dit keer in een boekbespreking in NRC-Handelsblad van 31 maart 2000 door Manja Resler: "... de behoefte aan iets anders dan de steriele begrafenis-cultuur van de afgelopen decennia is begrijpelijk, evenals het speuren

naar bruikbare elementen uit rituelen in andere culturen". U kunt deze regels ongetwijfeld aanvullen met honderden andere voorbeelden waarin de media blijken te geven van weinig cultuurbesef met betrekking tot het "Nederlandse" begraven. Ik heb dit altijd een adembenemend schouwspel gevonden, de mate waarin men niet schijnt te beseffen dat juist de standaard begrafenis of crematie-met-koffie-en-cake-na ons eigen cultuurgoed is.

Het is meteen een fraai voorbeeld van Nederlandse cultuur om met veel lawaai en schijntolerantie andere begrafenis-culturen toe te laten. Maar ondertussen blijven we, behoudens een kleine culturele voorhoede vasthouden aan dat inderdaad zo saaie en stijve ritueel. En waarom? Omdat men zich er blijkbaar redelijk gelukkig bij voelt.

Op de beurs Uitvaart 2000, dank nogmaals aan alle Terebinthleden die de fraaie stand bemenst hebben, wist men te vertellen dat de trend van het nieuwe begraven voorbij was. Het aantal mensen dat anders begraven of gecremeerd wenst te worden is minimaal, het zou zelfs niet om procenten, maar om duizendste delen gaan. Was het dan allemaal een ouderwetse hype om een goed Nederlands woord te gebruiken? Ja, deels wel dus.

"Oh", hoor of lees je vaak, "die mensen, en hiermee wordt dan doorgaans een exotische cultuur aangeduid, die rouwen zo openlijk en heftig. Al dat dansen, en al dat roepen. Bij hen is de begrafenis een feest". Nu, bij ons dus mooi niet. Een volkscultuur, en met name het begraven is daarvan een duidelijke uiting, leeft of sterft met de deelname van onderop. En wanneer dat gedragene, dat ernstige aan onze begrafenis-cultuur verandert, dan is dat een gegeven, dan wordt dat ons nieuwe funeraire erfgoed. Niets om treurig over te zijn. Doe wat je wil, zei de Franse schrijver Rabelais. Maar veranderen uitsluitend om de verandering is ook al typisch Nederlands. Dus eigenlijk is ook dit mechanisme weer Nederlandse cultuur. U ziet, we zijn hierover nog lang niet uitgeredeneerd.

Wim Meulenkamp

DE KLANKBORDGROEP ALS FUNERAIR POLDERMODEL

52

Nederland is beroemd vanwege het economische poldermodel. Sinds kort kent de uitvaartbranche een funeraire variant. In de laatste bijdrage aan de serie "Plaatselijk initiatief" gaat Wim Cappers in op het verschijnsel klankbordgroep

VERENIGINGSNIEUWS

54

FUNERAIRE REIS NAAR DUITSLAND EN TSJECHIE

58

Naast de binnenlandse excursies is de jaarlijkse funeraire reis naar het buitenland van Vereniging de Terebinth inmiddels traditie geworden.

Marianne Dommissie doet verslag van de onlangs gehouden tocht langs een crematorium, een uitvaartmuseum en natuurlijk begraafplaatsen in Duitsland en Tsjechië

PUBLICATIES

60

EXCURSIES

62

AGENDA

64

COLOFON

De Terebinth is het tijdschrift van Vereniging de Terebinth. Het verschijnt vier keer per jaar.

Lidmaatschap: Dit kost personen minimaal f37,50, elke huisgenoot f15,- en organisaties f125,- per jaar. De contributie kan worden overgemaakt op gironummer 335536 van Vereniging de Terebinth te Rotterdam. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij vóór 1 december schriftelijk bericht van opzegging is ontvangen. Losse nummers van de Terebinth kosten f5,- per exemplaar plus verzendkosten.

Terebinthbureau en redactieadres: Rita Hulsman, Postbus 85177, 3009 MD Rotterdam, tel/fax: 010-4212762 tijdens kantooruren, E-mail: terebinth@box.nl

Advertenties en inlegvellen: Terebinthbureau: 010-4212762

Redactie: Sytze de Boer, Wim Cappers, Henk de Feijter, Rita Hulsman en Bert Pierik

Lay-out: Henk de Feijter

Eindredactie: Wim Cappers

Kopij: Kopij, liefst vergezeld van scherpe, contrastrijke foto's, wordt op papier ingeleverd bij het Terebinthbureau. De inleverdata voor 2001 zijn 31 januari, 26 april, 28 juni en 31 oktober. De definitieve teksten worden na overleg met de redactie in Word 97 op flopp of via het e-mailadres terebinth@box.nl verstuurd. De verschijningsdata zijn 1 maart, 1 juni, 1 september en 1 december.

Overneming: Artikelen en foto's mogen alleen worden overgenomen na vooraf verkregen schriftelijke toestemming van de redactie.

Illustraties: Bert Pierik (voorp., p. 55, 57, 60, 64), Wim Cappers (p. 53), Marianne Dommissie (p. 58, 59), Sytze de Boer (p. 62, 63).

PLAATSELIJK INITIATIEF

DE KLANKBORDGROEP ALS FUNERAIR POLDER-MODEL

Doorgaans zetten burgers zich via stichtingen in voor behoud van bedreigde begraafplaatsen. In de laatste bijdrage aan de serie "Plaatselijk initiatief" wordt getoond, hoe gemeenten en beheerders de laatste jaren het voortouw nemen. Het beleid voor begraven en cremen wordt geformuleerd in georganiseerde samspraak met uitvaartbranche en burgers. Deze klankbordgroep fungeert zo als funerair poldermodel.

Al in 1991 is een klankbordgroep opgericht door de gemeente Epe. Aanleiding vormde een meningsverschil over de strikte regels voor grafbedekkingen. Uit de raad werd een klankbordgroep samengesteld, die in 1992 een verordening met meer vrijheid voorbereidde. Deze Commissie Beheer Begraafplaatsen komt nog jaarlijks bijeen om het beleid en eventuele problemen te bespreken.

Inmiddels zijn ook elders klankbordgroepen ontstaan. Zo leidde een conflict over het ruimen van een deel van de gemeentelijke begraafplaats te Almelo in 1997 tot de oprichting van een klankbordgroep. Sytze de Boer heeft in de eerste bijdrage aan deze serie laten zien, dat ook de Terebinth hierin is vertegenwoordigd. In Zwolle lag verzet tegen een herdenkingsconcert op de gemeentelijke begraafplaats Kranenburg in 1998 ten grondslag aan de oprichting van een klankbordgroep. Ook hierin heeft de Terebinth zitting. Ter vergroting van de betrokkenheid van rechthebbenden kent de particuliere begraafplaats Oud Eik en Duinen te 's-Gravenhage sinds 1998 een klankbordgroep in de vorm van de Commissie Grafeigenaren.

In Arnhem buigt sinds 1999 een klankbordgroep zich over de toekomst van Moscowa. Een bredere beschouwing laat zien, met welke deels uit het verleden stammende problemen deze klankbordgroep te

kampen heeft. Moscowa ligt aan de zuidelijke rand van de Veluwe. Vanwege een tekort aan grafruimte heeft de gemeente het terrein ingericht met een mix van rechte lijnen en landschappelijke elementen en in 1876 in gebruik genomen. Aangezien de joden sinds 1864 een naast Moscowa gelegen terrein bezaten, is alleen voor de rooms-katholieken een deel gereserveerd. De protestanten werden op het algemene deel begraven. In de twintigste eeuw is Moscowa enkele keren uitgebreid. Nu is de begraafplaats 22 hectare groot.

Om uitvaarten een waardiger aanzien te geven, kreeg Moscowa in 1970 twee aula's. Hiermee werd een voorschot genomen op de bouw van een gemeentelijk crematorium op de begraafplaats. De in 1968 gewijzigde Wet op de lijkbezorging gaf gemeenten deze vrijheid. Aangezien steeds meer Arnhemmers kozen voor crematie, werd in 1974 op Moscowa een crematorium geopend.

De keuze voor een crematorium had ook een financiële achtergrond. Volgens de "Nota begraafplaatsenbeleid" uit 1973 zou een crematorium bijdragen aan een financieel gezondere exploitatie. De bijdrage uit de algemene middelen was in honderd jaar gegroeid van vrijwel nul tot 66 procent. Uit de "Nota begraafplaatsenbeleid" van 1975 blijkt, dat de gemeente al een kwart eeuw geleden expliciet streefde naar kostendekkende exploitatie. Bij nader inzien was de bijdrage van het crematorium gering. Met crematietarieven mocht immers niet worden geconcurrereerd. Bovendien was de gemeente principieel voor gelijke basistarieven betreffende begraven en cremen. In het vervolg moesten wel de kosten van aula, begraven of cremen, grafhuur, onderhoud van graf en begraafplaats en de inflatiecorrectie worden doorberekend. Desondanks werden de financiële problemen in de jaren tachtig groter. Als immigranten kregen moslims in 1982 de mogelijkheid om zich op Moscowa te laten begraven. Om geloofsredenen willen zij in een grotere kist en één diep in

een eeuwigdurend graf begraven worden. Hierdoor nam het ruimtebeslag slechts toe. Door de aandacht voor het milieu werd voorts het weinig arbeid kostende onderhoud met chemicaliën verboden. Overwoekering van Moscowa en klachten daarover in 1989 waren het gevolg.

De doorbreking van het taboe rond de dood sinds de jaren negentig blijkt uit het afschaffen, net als in Epe, in 1992 van de decennia lang geldende strikte regels voor gedenktekens. Tevens werd een succesvolle open dag georganiseerd. Zo konden belangstellenden gedenktekens van het kunstenaarscollectief Memento bekijken. In hetzelfde jaar zette Bezoekerscentrum de Watermolen met Fietzersbond ENFB een tocht uit langs parken waaronder Moscowa.

De aandacht voor de begraafplaats als wandelpark blijkt ook uit onderzoeken. In aansluiting op de brief over de inventarisatie van begraafplaatsen door minister E. Brinkman uit 1985 publiceerde A.J. van Dissel in 1992 een geschiedenis van Moscowa met een beschrijving van 34 gedenktekens. Zijn onderzoek is in 1995 dunnetjes overgedaan. Het vijfdelige rapport van het Monumenten Adviesbureau leidde tot een selectie van 147 gedenktekens en twee historische grafvelden. Sinds 2000 is de hele oorspronkelijke aanleg rijksmonument. De nota "Moscowa. Visie op het groenbeheer" uit 1994 adviseerde tot uitdunning van de beplanting om de structuur van de begraafplaats weer zichtbaar te maken. Overigens staat de bepleite bescherming van mossen op gespannen voet met het behoud van gedenktekens.

ONDANKS deze aanzetten voor vernieuwing waren er in 1996 nieuwe klachten. Volgens uitvaartondernemers waren de aula's te koud of te warm, de broodjes taai, de techniek van het crematorium was verouderd, het personeel onbeschoft en auto's en bloemen waren het doelwit van diefstal.

PLAATSELIJK INITIATIEF

Om een richtsnoer voor het gemeentebestuur tot 2015 te hebben, formuleerde Arnhem intussen de termen kwaliteit en duurzaamheid. Vanwege deze algehele herijking organiseerde de gemeente op 22 september 1999 over Moscowa een stadsgesprek. De aanwezige burgers hadden kritiek op de matige parkeervoorzieningen, de korte openingstijden, de slechte bewegwijzering, het tekort aan banken en waterputten en het ontbreken van openbare toiletten. Ter plekke besloot de gemeente een klankbordgroep op te richten.

Deze kwam op 13 december 1999 voor het eerst bijeen en bestaat uit twaalf burgers onder leiding van D. Blokker. Daarnaast wonen projectleider G. Vollenberg en de interim-manager van Moscowa de vergaderingen bij. Eerst probeert de klankbordgroep haar deskundigheid te vergroten met excursies naar crematoria al dan niet in combinatie met een begraafplaats.

Zich baserend op het stadsgesprek, overleg met personeel en uitvaartbranche en onderzoeken naar onder andere groenonderhoud zette de gemeente in februari 2000 de te maken keuzes uiteen in de nota "Moscowa 2015". In tegenstelling tot plannen voor modernisering van aula's en crematorium is er een breed draagvlak voor een twaalf miljoen gulden kostende nieuwbouw. Daarnaast is er geld nodig voor verbetering van de kwaliteit van het historische deel en een ton voor inwilliging van de wensen, die tijdens het stadsgesprek zijn geuit. Tenslotte schetst het rapport vier exploitatiemogelijkheden, die uiteenlopen van behoud van de bestaande situatie tot verkoop.

Op 20 maart heeft de klankbordgroep de kwaliteitsnormen voor Moscowa geformuleerd. De in de pers gestelde vraag, of een begraafplaats een park voor wandelaars is, of een gedenkplek voor nabestaanden, was binnen de klankbordgroep geen punt

De aula op Moscowa

van discussie. Moscowa is er voor beide doelgroepen. Daarnaast kiest de klankbordgroep voor multifunctionele nieuwbouw en hoogwaardige dienstverlening en denkt ze genuanceerd over privatisering. De gemeente heeft de eerste drie kwaliteitseisen overgenomen. Na een marktverkenning beslist de raad op 4 december, of de privatisering doorgaat. In dat geval betaalt de markt de nieuwbouw van aula's en crematorium en zorgt voor de exploitatie. Een beoordelingscommissie met daarin twee leden van de klankbordgroep adviseert burgemeester en wethouders over de offertes. Wanneer dit college, de raadscommissie en de gemeenteraad accoord gaan, is de privatisering een feit. Kiest de raad op 4 december voor interne zelfstandiging, dan wordt de klankbordgroep eveneens hierbij betrokken.

Een klankbordgroep komt zelden uit de lucht vallen. Ook in dit geval roepen gemeenten en beheerders deze typisch Nederlandse constructie in het leven om meningsverschillen via overleg op te lossen. De samenstelling bestaat nu eens uit raadsleden of, zoals in Zwolle, uit uitvaartondernemers. Dan weer gaat het om rechthebbenden of betrokken burgers, die, opmerkelijk genoeg, anno 2000 over het beleid op een begraafplaats willen meepraten. De rol van de Terebinth is bescheiden. Onze

vereniging heeft in Almelo aan de totstandkoming van de klankbordgroep bijgedragen. Ze heeft daar en in Zwolle een vertegenwoordiger, die speciaal opkomt voor behoud van funerair erfgoed. Dankzij de brede samenstelling en het streven naar deskundigheid kan de klankbordgroep de aangewezen instantie zijn voor het formuleren van een geïntegreerde visie op tegengestelde aspecten als begraven en cremieren, gedenktekens en groen en gedenkplaats en wandelpark.

Het Arnhemse voorbeeld laat zien, dat de positie van de klankbordgroep in het funeraire krachtenveld van belang is. Enerzijds kan zo'n groep bestaande uit burgers haar eigen standpunt bepalen. Aangezien de gemeente rekening moet houden met de, niet zelden financiële, belangen van personeel, uitvaartbranche en raad, is het anderzijds de vraag, hoe ver de invloed van de klankbordgroep reikt. Op de Epese commissie na functioneren de groepen te kort om van een succes te kunnen spreken. De klankbordgroep kan als funerair poldermodel hoe dan ook het draagvlak vergroten voor het bepalen van de toekomst van zowel gemeentelijke als particuliere en bijzondere begraafplaatsen en crematoria.

Wim Cappers

VERENIGINGSNIEUWS

DAGELIJKS BESTUUR

Voorzitter: Wim Meulenkamp, 030-2731947; secretaris: Ineke Verbeek, 070-3861256; penningmeester: vacant bij sluiting kopij

DE TEREINTH-VERENIGING TOT...

Tijdens de laatste algemene ledenvergadering kwam al ter sprake dat de ondertitel "Vereniging tot herstel van zorg rond dood en rustplaats" de lading van de Tereinth niet meer geheel dekt. Er werd gediscussieerd over een wat meer bij de tijd passende ondertitel. Tijdens deze discussie kwam ook aan de orde dat de ondertitel niet gemakkelijk "bekt" en vaak ook behoorlijk wat ruimte geeft tot, soms verkeerde, interpretatie.

Allereerst de vraag waarom de ondertitel de lading niet meer dekt. De afgelopen jaren heeft een herstel rond de zorg voor dood en rustplaats zeker plaatsgevonden. Maandelijks verschijnen nieuwe boeken over deze

onderwerpen en er wordt steeds meer begrepen dat een begraafplaats niet zo maar een plek is waar je van de doden af komt, maar ruimte geeft voor bezinning, rust en overweging. Een plaats om kracht te putten uit het verleden en verder te kunnen in het heden. De Tereinth is wat dat betreft, en dankzij het regionale netwerk, een duidelijke gesprekspartner geworden voor gemeenten, betrokkenen en overige organisaties. Verder zal het niemand ontgaan zijn dat het aspect "zorg rond dood" niet een zwaartepunt vormt binnen onze vereniging. Inmiddels zijn er op dat gebied professionele hulpverleningsinstanties. Op het gebied van teraarde bestelling is ook meer mogelijk. Bovendien is de hele sector meer toegankelijk. Waar de Tereinth zich in de afgelopen jaren duidelijk in geprofileerd heeft, is het zijn van een luis in de pels van al die personen en instanties die het niet zo nauw nemen met ons erfgoed als het gaat om begraven en alles daar omheen.

Een term die in dat geval de lading dekt is "funerair erfgoed". Hieronder valt eigenlijk alles wat te maken heeft met begraafplaatsen, begraven en de uiting die de mens hier aan geeft. Daarom wordt hierbij het voorstel gedaan voor een meer passende ondertitel: "Vereniging voor funerair erfgoed". Deze omschrijving zal de Tereinth waarschijnlijk een meer duidelijke plaats opleveren binnen al die andere verenigingen die zich inzetten voor een onderdeel van het cultureel erfgoed dat Nederland rijk is. Volgens de statuten van de vereniging vereist een dergelijke nieuwe omschrijving de goedkeuring van de algemene ledenvergadering. Het voorstel tot de naamswijziging zal op de volgende ledenvergadering dan ook in stemming worden gebracht. Ondertussen staat het de leden uiteraard vrij zich te mengen in de discussie. U kunt uw schriftelijke reactie naar het Tereinthbureau sturen.

Leon Bok

WIJZIGINGEN RECO'S

REGIO 15 Agglomeratie Arnhem-Nijmegen

Bart van Lieshout is geen Reco meer

REGIO 32 Overig Zeeland

G. Brusselaars, Dorpsstraat 10, 4661 HP Halsteren

REGIO 33 West-Noord-Brabant

G. Brusselaars, Dorpsstraat 10, 4661 HP Halsteren en Frits Spijkerman

REGIO 34 Midden-Noord-Brabant

Frits Spijkerman

REGIO 35 Noordoost-Noord-Brabant

Cees Mertens, Mouterij 34, 5482 LX Schijndel, 073-5479970

REGIO 37 Noord-Limburg

Guus Rüsing

E-mail: info@uitvaart.org
www.uitvaart.org
www.gedenkboek.nl
www.begraafplaats.org
www.crematorium.org

Stichting Uitvaart op het Internet

... Je weet dat de dood bij het leven hoort. Maar dat betekent niet dat je er altijd op bent voorbereid. De dood is een in- en aan-grijpende gebeurtenis, waarbij rouwen en zaken-moeten-regelen helaas onvermijdelijk samenvallen. Op zo'n moment is het van belang dat er onafhankelijke informatie beschikbaar is met betrekking tot overlijden, uitvaartverzorging en dienstverlening...
De site van de Stichting Uitvaart op het Internet biedt die informatie.

Onze site biedt u als ondernemer, stichting of vereniging in de uitvaartbranche - in de breedste zin van het woord - de mogelijkheid tot adverteren en leden-/donateurs werven.

Voor slechts f 425,- per jaar (incl. e-mail adres) heeft u al advertentieruimte op de meest bezochte uitvaart-internetsite van Nederland...

P. Moreelsestraat 30
8932 HS Leeuwarden
T. (058) 21 39 707
F. (058) 2160 194

VERENIGINGSNIEUWS

REGIO 39 Zuid-Limburg

Guus Rüsing

UIT DE REGIO'S

Indien de lokale pers bericht over de ruiming van een begraafplaats of bedreiging van grafmonumenten, dan worden leden verzocht deze informatie door te spelen aan de desbetreffende regiocoördinator.

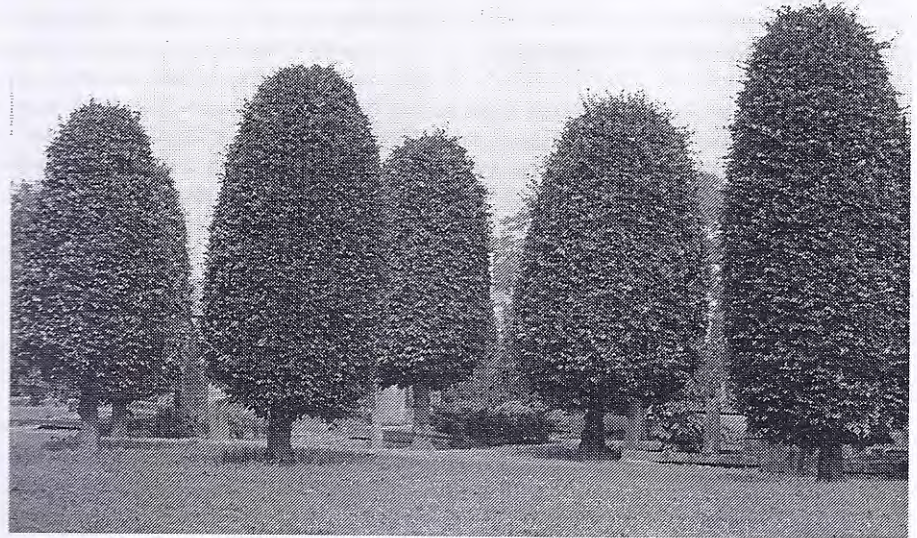
REGIO 1 Oost-Groningen

Op verzoek van ons lid J. Leffers uit Veendam, werd op Open Monumentendag dit jaar door hem en F. Rensen een informatiestand ingericht in de nederlands-hervormde kerk aldaar. Tevens werden daarbij een drietal rondleidingen georganiseerd over het daarnaast gelegen kerkhof. Hoewel het aantal bezoekers tegenviel, was de interesse van de deelnemers des te groter. De rondleidingen op dit, aan typische grafmonumenten rijke, kerkhof namen dan ook veel tijd in beslag. Aan de stand werden heel wat vragen beantwoord, waaruit blijkt dat de interesse voor grafmonumenten nog steeds toeneemt.

REGIO 3 Overig Groningen

Naast de Terebinth is in de provincie Groningen al zeven jaar de Kerkhovencommissie van de Stichting Oude Groninger Kerken actief. De Stichting bestaat al ruim dertig jaar en heeft inmiddels ongeveer 45 kerken overgenomen van kerkvoogdijen, die meestal wegens gebrek aan financiën en menskracht niet meer in staat waren de kerk te beheren. Ongeveer tien jaar geleden werd naast de kerk ook een kerkhof overgenomen en daarna volgden er meer. Het bestuur van de Stichting kreeg derhalve te maken met een geheel nieuw fenomeen. Bouwkundigen waren er genoeg, maar een kerkhof beheren is iets anders.

Naast een Uurwerken- en Orgelcommissie werd in 1993 dan ook een Kerkhovencommissie opgericht. Vanaf het begin is Jan Hofman voorzitter van deze commissie. Samen met acht

Gesnoeide beuken op de oude begraafplaats in Olst

anderen verricht hij boeiend werk op de achttien kerkhoven die de commissie inmiddels beheert. De Kerkhovencommissie kent diverse specialisaties: (korst)mossen en grassen, vleermuizen, uilen en (gier)zwaluwen, boomkunde, cultuurhistorie, begraafplaatsenbeheer, Hebreeuws en het project "Kerken in het groen". Bijgestaan door Landschapsbeheer Groningen functioneert de commissie als een kerkhovenwacht. Ze rapporteert jaarlijks over de toestand van bomen, struiken, grafstenen, ijzeren hekwerken en dergelijke. Nadat de Kerkhovencommissie de rapportages heeft besproken, verstrekt ze opdrachten aan Landschapsbeheer voor de uitvoering van bijvoorbeeld het groenonderhoud of de reparatie van grafstenen. Voor de kerkhoven waar nog wordt begraven is een reglement opgesteld. Er wordt extra aandacht besteed aan nieuwe grafbedekkingen tussen de oude grafstenen.

Een aantal vrijwilligers is met enkele commissieleden bezig grafstenen te inventariseren met behulp van het Terebinth formulier. Vijf jaar geleden hebben Wim Vlaanderen en Edwin Maes, nu ook Reco's, in Appingedam instructies gegeven hoe te inventariseren. Dit project gaat door, omdat er steeds weer nieuwe kerkhoven bij

komen. Verder wordt er voor toeristen gewerkt aan informatie over de begraafcultuur in Groningen en zullen er toeristische routebeschrijvingen worden uitgegeven, die langs bekende en minder bekende kerkhoven en andere bezienswaardigheden voeren. Een probleem dat regelmatig op de vergaderingen terugkomt zijn de grote bomen op de kerkhoven. Bewoners van huizen naast de kerkhoven klagen over schaduw, bladval, wortels die muren als het ware optillen, het groen worden van muren, enzovoort. Moet er gekapt, of gesnoeid worden? Vroeger bestond dit probleem niet. Na 60 of 70 jaar verkocht de kerkvoogdij telkens de bomen. Het was een belangrijke bron van inkomsten. Dat de kerk lange tijd daarna min of meer naakt in het open Groninger landschap stond, werd als heel normaal ervaren.

REGIO 7 Noord-Drenthe

De begraafplaats Wilhelminaoord in de gemeente Westerveld is eigendom van de Stichting Maatschappij van Weldadigheid en heeft de normale, rechthoekige indeling. Het oudste graf van deze particuliere begraafplaats stamt uit 1829. Het terrein en de monumenten zijn slecht onderhou-

VERENIGINGSNIEUWS

den. Zoals meer voorkomt op begraafplaatsen van instituten zijn hier veel genummerde grafpaaltjes te vinden.

REGIO 11 Zuidwest-Overijssel

De werkgroep behoud Oude Algemene Begraafplaats van de Historische Vereniging Olst heeft in het huis-aan-huis-blad van de gemeente een oproep geplaatst om vrijwilligers te werven voor het inventariseren van de begraafplaats en de uitvoeren van herstelwerkzaamheden.

REGIO 14 Achterhoek

De gemeente Ruurlo heeft het voorstellen 161 graven op de algemene begraafplaats te ruimen. De Historische Vereniging Old Reurle en Vereniging de Terebinth hebben schriftelijk hun bezwaren verwoord aan het gemeentebestuur.

De monumentencommissie in de gemeente Winterswijk is gevraagd zich in te zetten voor het behoud van de oude algemene begraafplaats te Winterswijk.

De beheerder van de oude algemene begraafplaats te Neede heeft Else en Teun Oosterbroek gevraagd hun mening over de begraafplaats op papier te zetten.

Else en Teun Oosterbroek hebben inmiddels bijna alle begraafplaatsen in de Achterhoek bezocht en van iedere begraafplaats een dossier aangelegd.

REGIO 15 Agglomeratie Arnhem-Nijmegen

Samen met Christ Doorakkers bezocht Bart van Lieshout de gemeente Valburg en aansluitend de gemeentelijke begraafplaats aan de Tielsedijk te Herveld. De afdeling juridische zaken en de Monumentencommissie vroegen advies over de inrichting van een strooiveld op de begraafplaats.

De rooms-katholieke begraafplaats aan de Kloosterstraat in Groesbeek wil in het kader van herinrichting 400 graven ruimen en de grafstenen verwijderen. Door het protest van en gesprekken met Vereniging de Terebinth vertegenwoordigd door Bart van

Lieshout en Christ Doorakkers en de Vereniging Dorpsgezichten lijkt er nu sprake te zijn van enige beweging in positieve zin.

Op verzoek van de werkgroep Begraafplaats Fangmanweg in Oosterbeek hebben Wim Vlaanderen en Anne Marie van der Wal daar een bezoek gebracht. Dit heeft er mede toe geleid, dat de wethouder belast met de monumentenzorg geld beschikbaar stelt voor het herstel van de grafmonumenten van de schrijver Jacob van Lennep en van staatsraad Jan van 's Gravenweerd.

REGIO 19 Alkmaar en omgeving

Rond de uit de vijftiende eeuw stammende slotkapel in Egmond aan den Hoef bevindt zich een begraafplaats waarbij aan de ene zijde sprake is van een ouder, gesloten gedeelte en aan de andere kant van een nieuwer gedeelte waar nog begraven wordt. Het oudste gedeelte is gaaf en sfeer- vol. Er is alleen een aantal kelders vervallen en een aantal grafmonumenten is aan restauratie toe. Door de gemeente is een begroting gemaakt met betrekking tot de kosten van herstel. Binnenkort zal restauratie zeer waarschijnlijk zijn beslag krijgen.

In Heiloo bevindt zich aan de Hogeweg bij een zusterklooster achter in de tuin een nonnenbegraafplaats. Juist deze particuliere begraafplaatsjes dreigen door het opheffen van kloosters verloren te gaan. Er wordt geprobeerd zowel het klooster als de begraafplaats de status van gemeentelijk monument te geven. Anita van Breugel adviseert.

REGIO 24 Gooi- en Vechtstreek

De familiestichting Huyser heeft dit jaar haar jaarlijkse ontmoetingsdag in Weesp gehouden. Terwijl de middag was gereserveerd voor een bezoek aan het nieuwe verenigingscentrum van de Nederlandse Genealogische Vereniging, werd 's ochtends het thema "grafmonumenten als bron voor familiedocumentatie" aan de orde gesteld. Ons lid F. Renssen liet in een voordracht aan de hand van

dia's zien welke bijzonderheden er op kerkhoven en begraafplaatsen te ontdekken zijn voor het familie-archief. De verhalende teksten, verzen, beroepssymboliek en heraldiek zijn daarbij, naast de data van groot belang. Hetzelfde geldt voor de gewoonte op dorpsbegraafplaatsen om de naaste familieleden bij elkaar in de buurt te begraven, waardoor veel familieverbanden zijn te ontdekken. Na afloop waren er vele vragen van allerlei aard.

REGIO 33 West-Noord-Brabant

Ulvenhout is een dorp ten zuiden van Breda dat sinds de laatste gemeentelijke herindeling bij Breda hoort. Wegens familieomstandigheden kwam Cees Mertens buiten zijn regio op het kerkhof van Ulvenhout terecht. Hij vertelt: "Omdat mijn grootmoeder 44 jaar geleden op het kerkhof haar laatste rustplaats vond besloot ik vorig jaar eens een kijkje in Ulvenhout te nemen. Tot mijn grote verbazing trof ik een goed geconserveerde dorpsbegraafplaats naast de kerk aan, waar ik niet alleen de graven van mijn grootouders aantrof, maar ook nog het graf van mijn overgrootouders van vaderskant. Kortom volop reden om me eens in die begraafplaats te verdiepen. Je ziet meteen aan de aanwezige grafmonumenten dat er de laatste veertig jaar nauwelijks nieuwe grafbedekkingen zijn bijgekomen. De beruchte golfkopmodellen tref je er absoluut niet aan en granieten grafmonumenten nauwelijks. Omdat er bijna niet te zien is dat er geruimd is, ziet het geheel er uit als een geheel. Zo'n goed bewaarde en homogene begraafplaats heb ik in Brabant nog niet gezien. Qua unieke en monumentale grafstenen scoort de begraafplaats laag. Je moet deze begraafplaats in zijn geheel als monument zien. De culturele waarde zal met de jaren stijgen. Iets om zuinig op te zijn dus". Een bezoek aan Jan van der Westelaken van de plaatselijke heemkudering Paulus van Daasdonck leverde de nodige informatie op. Ulvenhout is een dorpje dat ontstaan is rond slot Grimhuijsen. Het slot is inmiddels

VERENIGINGSNIEUWS

verdwenen. Alleen de fundamenteën bevinden zich nog achter in de pastoriëtuin. In 1740 bouwde de parochie Ginneken te Ulvenhout een schuurkerk. De kwaliteit of het formaat van dit gebouw was niet wat het moest zijn, want in 1792 ging men over tot het bouwen van een nieuw kerkje met torentje. In 1837 werd de parochie Ulvenhout opgericht. In 1902 startte pastoor Fick met de bouw van de huidige kerk. Van het kerkje van 1792 is nog een muur overgebleven, die dienst doet als kerkhofmuur. In 1904 werd de bouw van de huidige kerk voltooid en uit die periode dateert het dorpskerkhof dat diende als begraafplaats voor de inwoners van Ulvenhout, Strijbeek en Galder. In de volksmond werd de begraafplaats "Fick's waaike", de wei van Fick, genoemd. Bejaarde inwoners van Ulvenhout gebruiken die benaming nog. Bij de eerste gemeentelijke herindeling in 1984 werd Ulvenhout, net als Bavel overigens, onderdeel van de gemeente Nieuw-Ginneken. In die periode nam de gemeente de begraafplaats over van de parochie. Bij de laatste herindeling in 1997 kwam Nieuw-Ginneken bij Breda, zodat deze stad nu de begraafplaats beheert en onderhoudt. Er is op het kerkhof begraven van 1904 tot 1972. Daarna vonden er alleen veel bijzettingen plaats. Volgens de gemeente Breda zijn er enkele reserveringen, zodat de begraafplaats nog in stand gehouden wordt. Persoonlijk ben ik van mening dat deze begraafplaats in zijn geheel op de monumentenlijst moet komen om haar voor het nageslacht te bewaren. De komende jaren zal dat geen probleem zijn, maar in de toekomst zal menig projectontwikkelaar zijn vingers aflikken bij dit aantrekkelijk stuk grond in het centrum van Ulvenhout. Om die reden is het uitermate belangrijk om de huidige cultuurwaarde goed te beheren en nu reeds stappen te ondernemen om deze begraafplaats voor de toekomst veilig te stellen.

REGIO 35 Noordoost-Noord-Brabant

Schijndel telt op dit moment vier begraafplaatsen waarvan er drie nog

in gebruik zijn. De begraafplaats van Onze Lieve Vrouw van de Heilige Rozenkrans aan de Boschweg ligt achter de kerk en is nog redelijk nieuw. Ze bestaat uit een oorspronkelijke gedeelte en een uitbreiding met nieuwere monumenten. Het oudste deel is nog redelijk intact. Er hebben reeds ruiming plaatsgevonden maar de gaten die daardoor ontstonden, zijn niet opgevuld met monumenten van recente datum. De begraafplaats oogt daardoor ongerept. Het kerkbestuur is inmiddels van plan wederom een veertigtal monumenten te verwijderen, omdat de grafrechten zijn verlopen. Daardoor dreigt het oude gedeelte wel zichtbaar te worden aangetast. Ruimtegebrek is niet het probleem op deze begraafplaats. Daarom heeft Cees Mertens het kerkbestuur gevraagd alle ruiming voorlopig op te schorten en plannen te maken om het oude gedeelte gedeeltelijk te bewaren, zodat men in de verre toekomst nog een goed beeld heeft van een sobere dorpsbegraafplaats uit het midden van de vorige eeuw.

Op de Uitvaartbeurs 2000 in Utrecht

REGIO 36 Zuidoost-Noord-Brabant

Dat de Terebinth ook hulp kan bieden aan Nederlanders in het buitenland, blijkt uit het volgende. Een echtpaar dat naar Australië is geëmigreerd, heeft de zorg voor het graf van hun jonggestorven kind overgedragen aan een familielid in de regio van Rindert Brouwer en Jeannette Goudsmit. Hun hulp werd ingeroepen, omdat de gemeente de verlengingsmogelijkheid van het grafrecht stop wil zetten. Wel kan op eigen kosten het graf verplaatst worden of het lichaam gecremeerd worden. Omdat het hier gaat om een graf met uitsluitend recht adviseren zij bij het protest ook te wijzen op artikel 28, lid 1 van de Wet op de lijkbezorging, waarin staat dat het voor bepaalde tijd verleende recht op een graf op verzoek wordt verlengd.

EXCURSIES

FUNERAIRE REIS NAAR DUITSLAND EN TSJECHIE

Wie met de Terebinth reist, weet waaraan zij of hij begint. Deze reis was in zoverre afwijkend dat we ook Theresienstadt zouden bezoeken, een voormalig concentratiekamp. Nadat we Eindhoven hadden verlaten begon de reis pas goed. Althans dat dachten we. Plotseling stonden Rindert en Jeannette op en zeiden: "We hebben een verrassing voor jullie". Na een korte inleiding ontvingen we een linnen tas met inhoud die onze verwachtingen overtrof: een dikke reisgids geschreven door Rindert Brouwer over de te bezoeken begraafplaatsen en andere, die je ook kan zien als je zin hebt plus vele praktische tips voor onderweg. Zelfs een plattegrond voor de Praagse metro ontbrak niet. Daarna volgde de tweede surprise: onze chauffeur Ruud van

den Eshof bleek jarig. Snel werd besloten hem het boek van Rindert met onze handtekeningen te geven. Na aankomst in Düsseldorf kwam meteen onze eerste begraafplaats aan de beurt: het Alter Golzheimer Friedhof. Ze is gesloten, dat wil zeggen, er wordt niet meer begraven. Tevens is het een cultuurmonument. Een mooi wandelpark met veel symboliek in de vorm van dovende fakels en een slang als uitbeelding van de levenskring. Veel oude graven zijn overwoekerd met klimop. Dat heeft wel iets.

Daarna gingen we op weg naar Kassel waar we zouden overnachten. Ik begon vragen te stellen aan medereizigers. "Waarom ga je mee?". "Goede vraag", luidde het antwoord. "Ik ga voor de bomen maar allengs krijg ik meer interesse in andere aspecten van het onderwerp". Een tweede zei: "Ik hang aan de lippen van Rindert.

Hij weet alles, dat wil ik ook, vooral op het terrein van de symboliek". Een volgende zocht afbeeldingen van uilen voor haar verzameling. Ze heeft er honderden thuis. Weer iemand beweerde dat ze het eigenlijk niet wist. Ze vond het gewoon interessant. Bij de meesten speelde belangstelling voor kunst, beroemdheden of de natuur een rol.

Zo kwamen we in Kassel aan. Op naar het Museum für Sepulkralkultur. Dat bezoek bleek een succes te zijn. Van de oudste gietijzeren kruizen tot de modernste urnen zijn er te zien. En er zijn boeken te koop, de meegereisde boekenverzamelaarster kon haar geluk niet op. Weer buiten gekomen hoorden we klokken-gelui hetgeen enkelen

een verademing vonden. Dat hoor je te weinig in ons land. Kassel bleek geen mooie maar wel een interessante stad met veel cultuur.

Onderweg naar Weimar zagen we in de bus een film over de grote Duitse dichters Goethe en Schiller, die rond 1800 in Weimar hebben gewoond. Zo kwamen we alvast in de stemming. Soms zagen we in een piepklein dorp een zwart kerkje en een zwart kerkhof met in slagorde al even zwarte graven en allemaal dezelfde rode bloemboeketten. Deze eenvoudigheid bestaat bij ons niet.

We stopten in Gotha om het op een na oudste crematorium in Europa te bezichtigen. Het is gelegen op een begraafplaats. De urnengalerij was wegens vakantie gesloten maar we kregen toch toegang. Vijfennegentig procent van de inwoners van Gotha laat zich cremieren, de rest wordt begraven. De as wordt niet verstrooid maar in prachtige, naar eigen wens vormgegeven urnen in de zuilengalerij bijgezet. Urnen van bekende mensen staan opgesteld op de treden van de galerij. Allen verschillend vormen ze toch een eenheid. Het geheel is overspannen door een glazen koepel hetgeen mooi gezeefd licht geeft. Op de begraafplaats is de mogelijkheid geschapen om een urn op de graven te plaatsen. Er heerst sfeer en het heeft stijl.

Na alles uitvoerig besproken te hebben vervolgden we onze reis naar Weimar waar we ook zouden overnachten. De volgende ochtend wandelden door de fraaie stad, waar de geest van Goethe, Schiller en anderen rondwaart en bereiken het Jacobsfriedhof. Het blijkt een park te zijn. In Duitsland zijn ze daar sterk in. Geen toeristische trekpleister waarover ik in Nederland hoorde fluisteren, maar een rustig, goed onderhouden wandelpark. Je kunt er niet alleen overleden familieleden en vrienden herdenken, maar ook van de natuur genieten. Op deze begraafplaats is tevens langs de zuidmuur mooie grafkunst te bewonderen.

Op het Historischer Kirchhof iets verderop bevindt zich de Fürstengruft. Via een trap daal je af in de groeve, waar direct tegen de achter-

Op het Historisches Friedhof in Weimar

EXCURSIES

wand twee eenvoudige kisten staan met de namen Goethe en Schiller. Verder staan er nog meer dan veertig kisten van het geslacht Sachsen-Weimar-Eisenbach. Buiten bevindt zich achter deze Gruft de Russisch-orthodoxe kapel met zeven gouden bollen op het dak.

Hierna reisden we naar Tsjechië. Na een overnachting in Roudnice nad Labem kwamen we aan in Theresienstadt. De stadsbegraafplaats kwam het eerst aan de beurt. Die is nog steeds in gebruik. Het eerste graf stamt uit 1798. Vermeldenswaardig is het monument voor Gravillo Princip, die door de moord op de Oostenrijks-Hongaarse kroonprins Frans Ferdinand als aanstichter van de Eerste Wereldoorlog beschouwd wordt. Van de oude graven zijn er enkelen getooid met figuren in de gedaante van engelen en met classicistische beelden. Heden ten dage worden er veel nieuwe technieken gebruikt. In plaats van foto's worden portretten geëst. Die zijn minder kwetsbaar. In Nederland zie je met behulp van de ets-techniek al teksten of een reproductie van een schilderij verschijnen. Zo iets ziet er verzorgd uit.

Wij bezochten ook de nationale begraafplaats en we besteedden veel tijd aan het voormalige concentratiekamp. Hierover wil ik kort zijn. Weet wel dat het waardige monumenten zijn die veel emoties oproepen. Het is een schande dat het in de twintigste eeuw zo misgelopen is.

We reden door naar Praag waar we direct naar de oude joodse begraafplaats gingen. Alvorens die te kunnen bezichtigen moet je eerst door de Pinkassynagoge. Op de muren zijn de namen van de 77.297 in concentratiekampen omgekomen joden uit Bohemen en Moravië te lezen in rode en zwarte letters. Indrukwekkend. Ingeklemd tussen oude Praagse straatjes ligt daar dan de begraafplaats die beroemd is in heel Europa. We zagen een verbijsterende hoeveelheid schots en scheef, zeer dicht op elkaar staande grafstenen. Tussen twaalf en twintig duizend moeten het er zijn. Nog ontelbaar meer mensen moeten er begraven zijn. Begraven wordt er allang niet meer. Het oudste

gedenkteken dateert uit 1639. Er staan ook enkele sarcofagen. Die van de beroemde rabbi Löw, schepper van de golem, is herkenbaar aan een leeuw. Door de constante stroom toeristen was het onmogelijk om er even bij stil te staan. Ondanks die drukte bleef de sfeer gehandhaafd en praatten bezoekers op gedempte toon.

Voor het graf van Franz Kafka, de meest gekende maar minst gelezen schrijver, moesten we naar de ommurde nieuwe joodse begraafplaats. Niet zo ver van de ingang vind je zijn graf met er tegenover in de muur een herdenkingsplaat voor de schrijver en componist Max Brod, die zijn vriend was. Het is een mooie begraafplaats met veel fraaie beelden in allerlei stijlen. Makkelijk te vinden door de symmetrische indeling in brede hoofdpaden en vele zijpaden. Vooral de Jugendstil is goed vertegenwoordigd, niet alleen met menselijke figuren maar ook met heel mooie bloemen en bladmotieven en guirlandes. Soms zijn de stenen overwoekerd met klimop hetgeen de sfeer verhoogt. Er is zelfs een joods urnenveld. De liberale joden waren zo geassimileerd en modern dat ze zich lieten cremieren. Ook hun namen werden Tsjechisch. Beide kerkhoven staan op de monumentenlijst. Een dergelijke bescherming zouden joodse begraafplaatsen in Nederland ook moeten krijgen.

Later gingen we nog naar Kutná Hora, een mooie begraafplaats met knekelhuis. Het was gesloten maar omdat de deur open stond konden we toch een blik naar binnen werpen. Je gelooft het niet maar wat je daar zag, was allemaal van oude gevonden beenderen en schedels gemaakt: lampen, kroonluchters, stoelen, slingers enzovoorts. In de souvenirwinkel kon je fraai versierde nepschedels kopen die gretig aftrek vonden. Later werden enkele van deze schedels als afscheidscadeau overhandigd aan Rindert Brouwer en Jeannette Goudsmit, onze niet te overtreffen reisleiders, aan Lia Koolen, onze uitstekende Eskoo toeroperator en aan chauffeur Ruud. Als laatste bezienswaardigheid voor de terugreis noem ik nog het Alter

Friedhof in Giessen. Een ruim opgezet landschapspark met schitterende, goed onderhouden oude bomen, waarlangs verspreid de graven liggen, een enkele in het gras. Er zijn delen voor orthodoxe en liberale joden. Als je goed zoekt vind je het graf van Julius Röntgen, de uitvinder van de röntgenfoto. Wat het meest opviel, waren de oude gedenktekens dicht bij de kerk. Daarop waren hele families afgebeeld, vader, moeder en de kinderen. De baby is gebakerd. Degenen, die waren overleden, hadden een kruisje op hun kleding, soms zweefde het er boven. Tragisch.

Marianne Domnisse

Alter Friedhof Giessen

PUBLICATIES

D. van der Wal en Y. van Wassem, *Het raadsel van Nieuw Eykenduynen* ('s-Gravenhage: Begraafplaats en Crematorium Nieuw Eykenduynen B.V., 070-3258396, 1999, 62 blz.).

De Haagse uitvaartwereld heeft prijzenswaardig veel aandacht voor haar geschiedenis. Zo is er de afgelopen twintig jaar geschreven over uitvaartonderneming Innemée, begraafplaats Oud Eik en Duinen en nu over begraafplaats en crematorium Nieuw Eykenduynen. Op begraafplaats Westduin na is hiermee de Haagse funeraire cultuur beschreven.

Dit boekje volgt het beproefde recept. Naast een geschiedenis, een wandeling en levensbeschrijvingen bevat de publicatie foto's, een plattegrond en literatuurverwijzingen.

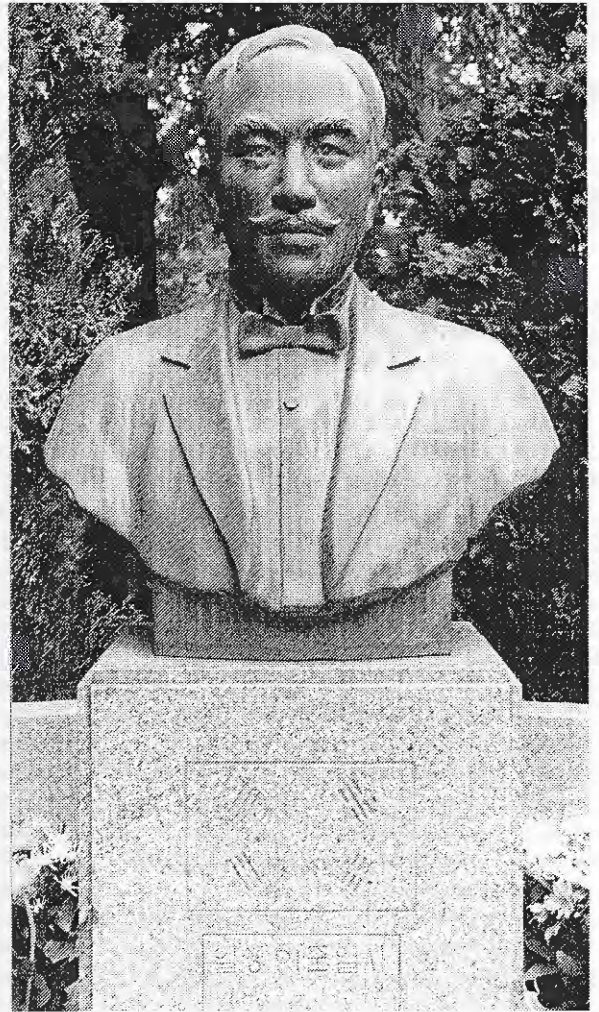
De geschiedenis van Nieuw Eykenduynen is verweven met die van Oud Eik en Duinen. Oorspronkelijk waren beide terreinen eigendom van de familie Van der Goes. Deze exploiteerde sinds 1812 Oud Eik en Duinen, dat overigens al sinds 1331 als begraafplaats dienst deed. Nadat deze familie Oud Eik en Duinen al in 1830 via een openbare verkoop overdeed aan de familie Noordendorp, werd de oostelijk gelegen grond in 1882 verkocht aan A.M. Maas Geesteranus. Hij werd de eerste directeur van de naamloze vennootschap, die Nieuw Eykenduynen vanaf 1891 exploiteerde. Sindsdien zijn de twee naast elkaar gelegen particuliere begraafplaatsen concurrenten.

Daarnaast speelt Nieuw Eykenduynen al sinds de opening een rol in de crematiebeweging. Maas behoorde tot de oprichters van de in 1874 te 's-Gravenhage gestichte Vereeniging voor Lijkverbranding. Dankzij hem zal de bouw van een crematorium in de eerste notulen zijn vermeld als een nastrevenswaardig doel. Toen de crematievereniging in 1891 grond vroeg, bood Maas een deel van de begraafplaats te huur aan. Dit ging niet door, omdat de crematievereniging de grond in eigendom wilde hebben. Vervolgens werd op Nieuw Eykenduynen in 1935 de eerste urnentuin op een begraafplaats ingericht. Dankzij deze publicatie weten we, dat

architect A.H. Wegerif daarvan de ontwerper was. Tot ongenoegen van de crematievereniging uit 1874 opende de in 1952 opgerichte Haagse Crematorium Vereniging in 1962 op Nieuw Eykenduynen het eerste Haagse crematorium.

Vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw zijn er weer parallellen te trekken tussen de twee particuliere begraafplaatsen. Terwijl Oud Eik en Duinen veel last had van teruglopende inkomsten onder andere als gevolg van de groeiende populariteit van cremeren, werd Nieuw Eykenduynen bijna meegeslept door een faillissement van een dochtermaatschappij. In 1978 leidde verder verval tot verkoop van beide begraafplaatsen aan twee Haagse uitvaartondernemers. Nieuw Eykenduynen kwam in handen van Innemée. Hoewel de nieuwe concerns veel geld investeerden om de exploitatie van hun begraafplaats te verbeteren, was er in 1998 sprake van verdergaande schaalvergroting. Terwijl Oud Eik en Duinen in handen kwam van de Amerikaanse uitvaartgigant SCI, werd Nieuw Eykenduynen opgekocht door de NUVA.

Van der Wal en Van Wassem hebben goed rondgekeken op Nieuw Eykenduynen. Zo ontdekten ze achter gedenktekens de bekende schoonmaakmiddelen. Ook hebben ze gesprekken gevoerd met het personeel. Daarom is gelukkig het verhaal ver-
eeuwigd, dat begraafplaatsmedewerkers elke middag tijdens "pijpentijd" flesjes pils plachten leeg te drinken. In de jaren tachtig heeft Innemée hieraan een eind gemaakt. In een tiental schetsen wordt tenslotte inge-

gaan op de levens van markante personen, die hier rusten, zoals de schrijver Simon Vestdijk. Het is de vraag, of dit interessante informatie is. Natuurlijk is het goed iets over hun achtergrond te vertellen. De lezer heeft echter meer aan informatie over de uitvaart of het gedenkteken. Gelukkig bevat de publicatie een uitgebreid verhaal over de herdenkingen bij het graf van de Koreaanse vrijheidsstrijder Yi Jun. Het boekje sluit af met een beschrijving van een pas onder het groen vandaan gekomen steen met een tekst, die een eerbetoon lijkt aan een onbekende geliefde. Dit tot blikvanger gepromoveerde raadsel klinkt door in de titel van deze interessante publicatie.

Wim Cappers

PUBLICATIES

T.H.M. van Schaik, *Gewijde aarde. R.K. begraafplaats St. Barbara aan de Prinsesselaan in Utrecht* (Utrecht: R.K. Begraafplaats St. Barbara, 030-2515615, 2000, ISBN 90-9013745-9, 158 blz., f30,- inclusief verzendkosten).

Dit jaar bestaat de R.K. Begraafplaats St. Barbara in Utrecht 125 jaar. Ter gelegenheid daarvan is dit boek met opmerkelijke informatie uitgebracht. Zo meldt de auteur dat het stuk land dat vanaf 1 mei 1875 als begraafplaats dienst doet, vanouds Compostel werd genoemd. Deze naam verwijst naar de Spaanse pelgrimsplaats Santiago de Compostela, waar het graf van de apostel Jacobus de Meerdere ligt. Vreemd genoeg is de begraafplaats genoemd naar Barbara, patrones van de stervenden en beschermster tegen een onvoorziene dood.

Vanuit het oogpunt van de Terebinth is de geschiedenis van het verval in de periode 1950-1990 en het daaropvolgende herstel van de begraafplaats interessant. De neogotische kapel van Alfred Tepe uit 1880 ontkwam op het nippertje aan de slopershamer en is inmiddels gerestaureerd.

Na de historische inleiding komen specifieke monumenten en individuele graven aan bod, die aan de hand van het kaartje achterin getraceerd kunnen worden. Het jongste monument is het op 18 december 1999 onthulde Indië-monument. Opvallend is het grote aantal graven van katholieke geestelijken. Wie zij waren wordt in korte biografieën gememoreerd. Ook het heden komt aan bod in de beschrijving van relatief veel moderne graftekens. De bijlage bevat tenslotte de twee versies van de katholieke begrafenisplechtigheid; het ritueel voor en na ongeveer 1965.

Rita Hulsmans

T. Luimstra, *Uit het leven* (Meppel: NUVA HOLDING B.V., mevrouw G. Harmsen, 0522-235603, 2000, ISBN 90-9013413-1, 88 blz.).

De NUVA, de Nederlandse Uitvaart en Verzekerings Associatie, is het resultaat van een complex proces van fusies en reorganisaties. Het begin van deze fusiegolf ligt in 1990 toen de coöperatieve vereniging Friese Uitvaart Verzorging (FUV) en de coöperatieve vereniging voor uitvaartverzorging te Groningen (CVU) fuseerden. De naam NUVA ontstond in 1992 bij het samengaan van BVIJ/OBM en CUVON. In 1994 voegde FUV-CVU, die intussen met de Zwolsche Begrafenisvereniging was samengegaan, zich bij NUVA. Daarmee was de grondslag gelegd voor de huidige NUVA. De laatste jaren werd onder leiding van algemeen directeur Luuk Hazelhoff een intensief integratieproces doorlopen onder de naam NUVA 2000, Bedrijfs-culturen werden als het ware in elkaar geschoven.

Ter afsluiting van dit proces stelde Teije Luimstra, voormalig FUV directeur, een fraai boekwerk samen dat de geschiedenis bevat van de verschillende uitvaartverenigingen die de NUVA hebben gevormd. Het geeft een goed beeld van een belangrijk stuk uitvaartcultuur in ons land zoals die gestalte kreeg in de uitvaartverenigingen op onderlinge of coöperatieve basis. Het boek is rijk geïllustreerd. De illustraties houden geen direct verband met de tekst, maar hebben een meer algemeen karakter. Enigszins overbodig zijn de kadertjes waarin als grappig beschouwde voorvallen uit het uitvaartwezen zijn opgetekend die een wat oubollig karakter hebben. NUVA heeft hiermee een bijzonder interessant boek uitgegeven. Het is niet in de handel, maar geïnteresseerden kunnen contact opnemen met de NUVA in Meppel.

Sytze de Boer

R. Brouwer, *Tempus fugit. Funeraire reis door Duitsland & Tsjechië* (Eindhoven: Uitgave in eigen beheer, 040-2121791, 2000, 192 blz., f35,- inclusief verzendkosten).

"De dood in de fotografie", Thema-nummer Nieuwsbrief Nederlands Fotogenootschap, (juni 2000) 3-11 ('s-Gravenhage: J. van Bennekom, 070-3647972, f17,50 inclusief verzendkosten).

"De vele gezichten van de dood", Themanummer Spiegel Historiae, XXXV (februari 2000) 55-75 (Meppel: Drukkerij Giethoorn Ten Brink Tijdschriftenadministratie, mevrouw M. Worst, 0522-855175, los nummer f12,50).

B. Pierik, "*Kroniek of grafregister? Begraven op Bergklooster door de eeuwen heen*" in: U. de Kruijff; J. Kummer en F. Pereboom, ed., Een klooster ontsloten. De kroniek van Sint-Agnietenberg bij Zwolle door Thomas van Kempen in vertaling en commentaar (Kampen: Stichting IJsselacademie, 2000, ISBN 90-6697-112-6, artikel 9 blz., boek 263 blz., f35,-).

W.G.H.M. van der Putten, *Thematisch Handboek Lijkbezorging* (Lelystad: Koninklijke Vermande bv, 2000, f155,- en 58 cent voor elke pagina aanvulling). Deze publicatie is een losbladig systeem bestaande uit katernen, losse bladen en aanvullingen.

C.J.J. Stal, *De R.K. Begraafplaats St. Barbara aan de St. Barbaraweg in Den Haag* ('s-Gravenhage: Stichting R.K. Begraafplaatsen te 's-Gravenhage, 070-3503718, 1995, 32 blz.).

M. Vossen, *'De dood moet een Wener zijn'. Weense dodenakkers en hun legendarische bewoners* (Rijswijk: Uitgeverij Elmar b.v., 2000, ISBN 90389-10479, 290 blz., f34,50).

EXCURSIES

Funerair Oirschot

Onder de bezielende leiding van Rindert Brouwer toog een fors gezelschap Terebinthleden op 23 september per touringcar naar het Brabantse Oirschot. Eén van de voordelen van het zich op deze manier verplaatsen is dat er onderweg alvast informatie gegeven kan worden over datgene wat de reizigers te wachten staat. Van deze mogelijkheid maakte de reisleader gelukkig uitvoerig gebruik. Hij had zelfs een brochure samengesteld over het begraven in Oirschot door de eeuwen heen. Deze werd aan het begin van de reis uitgedeeld zodat iedereen gedurende de hele dag een naslagwerkje beschikbaar had. Brouwer waarschuwde dat we geen grootse en meeslepende funeraire cultuur mochten verwachten, maar wel een breed aanbod op een kleine oppervlakte. Deze belofte werd waar gemaakt.

Allereerst werd de kleine joodse begraafplaats aan de Kemmer bezocht. Het bezoeken van een joodse begraafplaats vraagt altijd de nodige eerbied voor de joodse cultuur, wat onder andere uitdrukking vindt in het bedekken van het hoofd door de mannen. Als men daarvoor zijn toevlucht neemt tot noodmaatregelen vanwege het ontbreken van een passend hoofddekkel biedt het gezelschap al snel een wat lachwekkende aanblik. We moeten ons misschien op dat punt iets beter voorbereiden op een dergelijk bezoek. Achter een rij woonhuizen ligt de nederlands-hervormde begraafplaats Slingerbos. In deze rooms-katholieke omgeving is het begrijpelijk dat dit een intieme plek is gebleven, een kleine, rustieke, wat verstopte dodenakker.

De rooms-katholieke begraafplaats St. Petrus Banden aan het kapelpad is de grootste begraafplaats van Oirschot. Het is hier heerlijk dwalen tussen de vele prachtige grafmonumenten die op het oudere deel, dat in 1879 in gebruik werd genomen, vooral een neogotisch karakter hebben. In vergelijking met de eerder bezochte plekken werd weer zonneklaar dat de

RK begraafplaats St Petrus Banden Oirschot

rooms-katholieke grafcultuur in ons land veel uitbundiger is dan die van de andere geloofsgemeenschappen. Verder zagen we de Mariakapel aan het Vrijthof en de haarwerkjes in het museum voor volkcultuur en vonden tussendoor zelfs tijd voor een zonnovergoten terras.

De zerken in de gotische St. Petrus Bandenkerk zijn het bezichtigen zeker waard. Een wat recenter verschijnsel is het zinvolle gebruik in veel rooms-katholieke kerken van het ophangen van gedenkkruisjes met daarop de namen van de overledenen. Ook een gedenkboek waarin de namen van de overledenen worden bijgeschreven komt vaak voor. Overigens gaan ook steeds meer protestantse gemeenten de waarde van dit soort gebruiken inzien.

Het was interessant om de gelegenheid te krijgen een bezoek te brengen aan de begraafplaats van de familie De Girard de Milet van Coehoorn aan de oude Grintweg. Dit afgelegen, romantische plekje is bij de meeste inwoners van Oirschot onbekend. Zo kreeg het gezelschap binnen het bestek van één excursie voorbeelden voorgeschoteld van veel vormen van begraven en gedenken door de eeuwen heen.

Tijdens zijn uitleg memoreerde Brouwer dat hij op een "gat" was gestuit, namelijk: waar zijn tussen 1829 en 1879 in Oirschot de doden begraven. In 1829 werd het plaatsen met meer dan 1000 inwoners verboden binnen de bebouwde kom te begraven. Hoewel de gemeente Oirschot in 1846 ongeveer 4200 inwoners telde, werd pas in 1879 in Oirschot een buitenbegraafplaats in gebruik genomen. Later meldde hij de vermoedelijke oplossing te hebben gevonden. Waarschijnlijk is het als volgt gegaan. Onder een protestantse burgemeester is een buitenbegraafplaats aangelegd, deze staat ingetekend op een kaart uit 1840. De Brabanders hadden echter weinig op met "Den Haag", en men bleef zijn katholieke doden bij de kerk begraven. Slechts twee of drie begravingen vonden plaats op de nieuwe begraafplaats. In 1870 schonk een inwoner een stuk grond aan het Kapelpad aan de parochie. Dit werd de begraafplaats waar katholiek Oirschot sindsdien werd begraven.

Sytze de Boer

Funeraire reis Vlaanderen

In 2001 voert de funeraire reis naar Vlaanderen. Dit keer wordt het programma georganiseerd door Arthur Polspoel, die ook de excursie naar Berlijn leidde, Ineke Nije Bijvank en Mia Denis. We besteden veel aandacht aan een aantal van de belangrijkste begraafplaatsen. In de namiddag en avond is er de nodige ruimte om Brugge, Gent, Antwerpen en Brussel wat beter te leren kennen. Onder voorbehoud ziet het programma er als volgt uit.

EXCURSIES

Op 21 juli maken we een rondrit langs militaire begraafplaatsen uit de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Hiertoe behoren zeker de Engelse begraafplaats Tyne Cot en het Duitse begraafplaats in Vladslo met het bekende beeldhouwwerk "Treurend ouderpaar" van Käthe Kollwitz.

Op 22 juli bezoeken we in Gent het Campo Santo van St. Amandsberg waar veel belangrijke figuren uit de Gentse politiek en uit de wereld van de kunst begraven zijn. Een aantal van hun graven zijn van bijzondere culturele of historische betekenis. Vervolgens bezoeken we de Westerbegraafplaats waar op het ereveld een aantal bijzondere moderne kunstwerken de graven versieren. Tezamen met de parkaanleg wordt dit deel van de begraafplaats gezien als de mooiste begraafplaats van België.

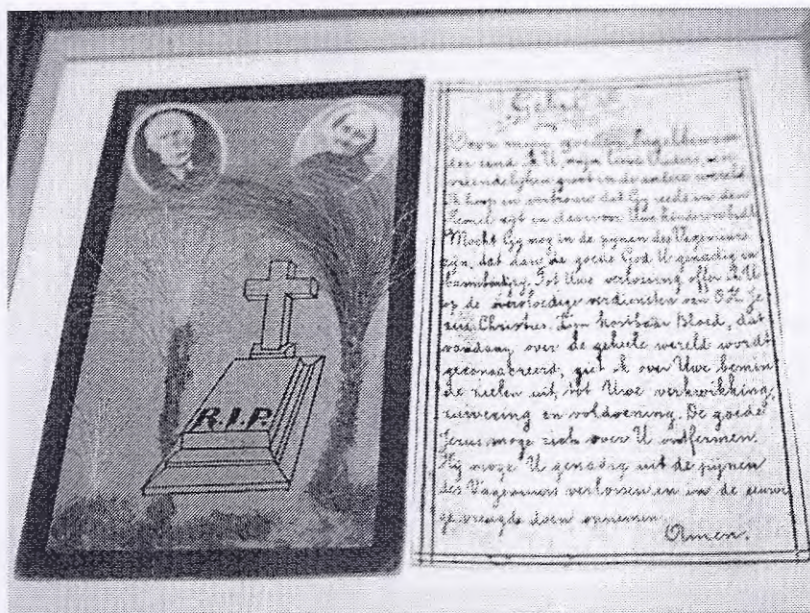
Op 23 juli gaan we naar Asselroel en bezoeken de belangrijkste begraafplaats van Brugge met ook hier veel bekende figuren uit het plaatselijk leven en veel grafkunst. Deze begraafplaats is nog steeds de centrale begraafplaats van de stad.

Op 24 juli gaan we naar Brussel en bekijken de begraafplaatsen van de voorsteden Ukkel en Evere.

Op 25 juli bezichtigen we de begraafplaatsen van Deurne en Berchem. De begraafplaats van Deurne is niet meer in gebruik en wordt momenteel omgevormd tot een park. Helaas zullen veel graven geruimd worden, maar het oudste, rondom de kapel gelegen deel wordt bewaard en gerestaureerd. De begraafplaats van Berchem bezit een aantal mooie monumenten.

Op 27 juli bezoeken we Brussels belangrijkste begraafplaats Laken. Hier is veel grafkunst te zien, die onder andere in de afgelopen eeuw is geleverd door het atelier Salu. Dit atelier, naast de ingang van de begraafplaats is inmiddels een museum, beheerd door onze Belgische zustervereniging Epitaaf. Het ligt in onze bedoeling om ook een bezoek te brengen aan dit atelier.

Op 28 juli gaan we naar de belangrijkste begraafplaats van Antwerpen: het Schoonselhof. Dit voormalige kasteelpark, het kasteel staat nog

Haarwerkjein museum De Vier Quartieren in Oirschot

steeds op de begraafplaats, kent enkele secties die zeer de moeite waard zijn. Er is een oud gedeelte waar een aantal belangrijke monumenten zijn samengebracht van begraafplaatsen die elders in de stad geruimd zijn en een nieuw gedeelte waar bekende kunstenaars begraven zijn. Op hun graven staan vaak moderne grafkunst.

De prijs voor de reis bedraagt f975,-. Hierbij zijn de extra toeslag van f295,- voor een eenpersoonskamer, de lunches, enkele diners en reisverzekeringen niet inbegrepen. De reis gaat door wanneer er 30 inschrijvingen zijn. Het aantal deelnemers wordt beperkt tot 45. De inschrijvingstermijn sluit op 15 december. Voor nadere informatie, aanmelding, een volledig programma aan een reisgids kunt u contact opnemen met Arthur Polspoel, Julianastraat 80, 5121 LS Rijen, 0161-240344.

Herhaling funeraire reis Duitsland en Tsjechië

In 2001 wordt de funeraire reis naar Duitsland en Tsjechië herhaald. Al leek dit jaar een tweede reis niet haalbaar te zijn, achteraf bleek er

zoveel animo dat de inschrijving weer is geopend. De achtdaagse reis vindt plaats van 11 tot en met 18 augustus 2001. Reisleader is opnieuw Rindert Brouwer. Toeroperator is weer Eskoo Reizen. Voor informatie en inschrijving kunt u contact opnemen met Rindert Brouwer, St. Ewaldstraat 4, 5643 RA Eindhoven, telefoon en fax 040-2121791.

Adresbestand funeraire reizen

De Terebinth is geen reisorganisatie, maar over je eigen grenzen kijken en leren van elkaars erfgoed is natuurlijk een goede zaak. Er is nu al een aantal jaren op rij een buitenlandse funeraire reis georganiseerd, die voldoende deelnemers trok. Toch waren er ook leden, die teleurgesteld waren, omdat ze te laat op de hoogte waren. Om dat te voorkomen, willen wij een adresbestand aanleggen van potentiële kandidaten. Zij krijgen dan ruim van te voren automatisch bericht en informatie over een geplande reis. U kunt zich aanmelden bij Rindert Brouwer, St. Ewaldstraat 4, 5643 RA Eindhoven, telefoon en fax 040-2121791.

AGENDA

21 oktober-28 februari 2001:

Tentoonstelling "Last minute. Eine Ausstellung zu Sterben und Tod" over de omgang van verschillende generaties en culturen met het sterven en de dood in Museum für Sepulkralkultur, Weinbergstrasse 25-27 te Kassel. Open: di. en do.-zo. 10.00-17.00 uur en wo. 10.00-20.00 uur

16 december-22 april 2001:

Dubbele tentoonstelling "De weg naar de hemel. Reliekverering in de Middeleeuwen". Er verschijnt ook een catalogus. De internationale ontwikkeling is te zien in de Nieuwe Kerk, De Dam te Amsterdam. Open: dagelijks van 10.00-18.00 uur. Donderdag tot 22.00 uur. Eerste kerstdag en nieuwjaarsdag gesloten. De nationale ontwikkeling is te bezichtigen in Museum Catharijneconvent, Lange Nieuwstraat 38 te Utrecht. Open: di.-vr. 10.00-17.00, za., zo. en feestdagen 11.00-17.00 uur. Eerste en Tweede Kerstdag 11.00-17.00 uur. Maandags en nieuwjaarsdag gesloten

11 januari:

Tentoonstelling "De Kracht van Keramiek" met gedenkbeelden, huissaltaren, grafmonumenten en urnen. Plaats: Uitvaartwinkel de Passage, Nieuwe Herengracht 135 te Amsterdam. Open: do.-zo. 13.00-17.00 uur en voor groepen op afspraak

21 januari:

Informatieve middag over de mogelijkheden rond sterven en uitvaart georganiseerd door Nellian Dijkema. Plaats: Schoolholm 3 te Groningen. Tijd: 14.00-16.00 uur. Gratis toegang. Informatie en opgave uiterlijk een week voor aanvang: 050-3125150

21 februari:

Themamiddag "Als je later doodgaat..." voor kinderen van zes tot twaalf jaar rondom vragen over de dood door Maria Derksen, Nellian Dijkema en Simone van Kleef. Plaats: Schoolholm 3 te Groningen. Kosten: f5,-. Opgave uiterlijk een week voor aanvang: 050-3131708 of 050-5735533

31 maart:

Excursie Groenlo

28 april:

Excursie Assen

19 mei:

Algemene ledenvergadering en excursie te Culemborg

16 juni:

Excursie Zuid-Limburg

21-27 juli:

Funeraire reis Vlaanderen

11-18 augustus:

Herhaling reis Duitsland en Tsjechië

September 2001:

Lustrumviering Vereniging de Terebinth

15 september:

Excursie Groningen (onder voorbehoud)

13 oktober:

Excursie Noord-Holland

